YOSHLARNI OLIY MA’LUMOTLILIKKA QIZIQISHDA OILANING O‘RNI.

Yaxyoyeva Muxayyo Hikmatullo qizi
Termiz davlat universiteti psixologiya
ta’lim yo’nalishi 2- kurs magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati yoshlarining oliy ta’lim olishga bo‘lgan qiziqishi, ichki va tashqi psixologik motivatsiya hamda mazkur jarayonda oilaviy muhitni tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shaxsning kognitiv, motivatsion va qadriyat-yo‘nalishli komponentlari oiladagi tarbiya uslubi va ota-ona nufuzi bilan uzviy bog‘liqlikda yoritib berilgan.*

Kirish so’zlar: *oila psixologiya, oila munosabatlari, oilaviy nizolar, shaxs rivojlanishi, tarbiya, muloqot, psixologik barqarorlik, oilaviy qadriyatlar, sog‘lom oila, jamiyat, kommunikativ madaniyat, tarbiya uslubi.*

Oila jamiyatning eng muhim va asosiy ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanadi. Insonning shaxs sifatida shakllanishi, uning ma’naviy-axloqiy qarashlari, dunyoqarashi, qadriyatlari va ruhiy rivojlanishi avvalo oilada shakllanadi. Shu sababli oiladagi psixologik muhit, oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar va oilaning tarbiyaviy ahamiyati psixologiya fanining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Oila insonning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy tajriba orttirishi hamda ma’naviy barkamollikka erishishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Oila psixologiyasi psixologiya fanining alohida tarmog‘i bo‘lib, oiladagi shaxslararo munosabatlar, er-xotin o‘rtasidagi psixologik moslik, ota-ona va farzand munosabatlari, oilaviy nizolar hamda oiladagi hissiy jarayonlarni ilmiy jihatdan o‘rganadi. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda oilaviy munosabatlar tizimi ham sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi muloqot shakliga yangi ko‘rinishlar olib keldi. Ayrim hollarda virtual muloqotning ortishi oiladagi jonli muloqotning kamayishiga, hissiy uzoqlashuv va bir-biriga e’tiborning pasayishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa oilada turli psixologik muammolar va nizolarning yuzaga kelishiga olib kelmoqda. Hozirgi davrda oilalarda iqtisodiy muammolar, maishiy qiyinchiliklar, stress va ruhiy zo‘riqish holatlarining ortib borishi ham oilaviy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, yosh oilalarda oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlikning yetarli emasligi ko‘plab tushunmovchilik va nizolarni yuzaga keltirmoqda. O‘zaro hurmatning sustligi,mas’uliyatni his qilmaslik, kommunikativ madaniyatning pastligi ham oilaning mustahkamligiga salbiy ta’sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Oiladagi psixologik muhit farzand tarbiyasida ham

muhim o‘rin egallaydi. Bola oiladagi munosabatlar orqali mehr-oqibat, hurmat, mas’uliyat, samimiylik va ijtimoiy xulq me’yorlarini o‘zlashtiradi. Agar oilada sog‘lom psixologik muhit mavjud bo‘lsa, bola o‘zini xavfsiz va erkin his qiladi, bu esa uning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, oiladagi doimiy nizolar,zo‘ravonlik, e’tiborsizlik yoki hissiy sovuqlik bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir etib, uning xarakterida turli salbiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shuningdek, er-xotin o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, hurmat va samimiylik oilaning mustahkamligini belgilovchi asosiy omillardan biridir Bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va intellektual taraqqiyoti yoshlarning ta’lim darajasi va professional tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq.

Ba’zan oilada iqtisodiy qiyinchiliklar, rashk, e’tiborsizlik yoki kommunikativ muammolar sababli nizolar yuzaga keladi. Agar ushbu muammolar o‘z vaqtida bartaraf etilmasa, ular oilaviy munosabatlarning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli oilada bir-birining fikrini tinglash, sabr toqatli bo‘lish va murosaga kelish muhim hisoblanadi. Zamonaviy psixologiya va sotsiologiya fanida shaxsning ta’limiy intilishlari nafaqat individual-psixologik xususiyatlar, balki uning ijtimoiy muhiti, xususan, oilaviy qadriyatlar va hududiy-etnik omillar ta’sirida shakllanishi ta’kidlanadi. Haqiqiy oila, to'g'ri maqsad tufayli hech qachon murdaga aylanmaydi. Safarning maqsadi mutlaqo zarur va boshqa sababga ko'ra. Safar maqsadini aniqlamaguningizcha, sizning hamrohingiz qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini tushunolmaysiz. So‘nggi yillarda hududda oliy ta’lim muassasalari tarmog‘ining kengayishi va qamrovning ortishi yoshlar o‘rtasida oliy ma’lumot olishga bo‘lgan qiziqishning psixologik mexanizmlarini va bu jarayonda oilaning rolini chuqur tadqiq etish ehtiyojini yuzaga keltirmoqda. Oila — shaxsning ulkan ijtimoiylashuv maskani va uning hayotiy pozitsiyasini poydevorini qo‘yuvchi asosiy ijtimoiy-psixologik institutdir. Surxondaryo yoshlarining ta’limiy yo‘nalganligiga oilaning ta’siri quyidagi omillar orqali namoyon bo‘ladi:

Demokratik uslub: Ota-ona farzandining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlaydi, kasb tanlashda erkinlik beradi va intellektual muloqot muhitini yaratadi. Bu yoshlarda yuqori darajadagi ichki motivatsiya va mas’uliyatni shakllantiradi.

Avtoritar uslub: Oliy ta’lim muassasasini majburiy tanlash natijasida yoshlarda ta’limga nisbatan passiv munosabat yoki emotsional zo‘riqish yuzaga kelishi mumkin. Natijada esa kasbga nisbatan sovish, qiziqish yo’qligi va ish tashlash holatlari kuzatiladi. Ota-onalarning o‘z farzandidan bo‘lgan ta’limiy kutuvlari va ularning intellektual darajasi yoshlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. Oilada o‘qish va bilim olishga bo‘lgan hurmat yuqori bo‘lsa, farzandda oliy ma’lumotli bo‘lish tabiiy ehtiyoj sifatida qabul qilinadi. Hududda an’anaviy oilaviy qadriyatlar va ota-onaga bo‘lgan hurmat darajasi yuqori. Ota-onaning "farzandim oliy ma’lumotli bo‘lsin" degan istagi yoshlar uchun kuchli tashqi rag‘bat

vazifasini o‘taydi. Qishloq hududlarida yoshlar oliy ta’limni birinchi navbatda ijtimoiy mobillik vertikal ko‘tarilish va hayot sharoitini yaxshilash vositasi deb bilsalar, shahar yoshlarida soha bo‘yicha mutaxassis bo‘lish va shaxsiy rivojlanish ustuvorlik qiladi. yoshlarida oliy ma’lumotlilikka qiziqishning shakllanishi shaxsiy-psixologik omillar va oilaviy muhitning o‘zaro integratsiyasi natijasida yuzaga keladi. Ota-onalarning qo‘llab-quvvatlovi, oiladagi intellektual va emotsional muhit yoshlarning ta’limdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy drayver hisoblanadi. Farzand tanloviga majburiy talab sifatida emas, balki uning individual-psixologik qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda yo‘nalish berish kerak. Mazkur maqolada oila psixologiyasining nazariy asoslari, oiladagi shaxslararo munosabatlarning psixologik xususiyatlari, zamonaviy oilalarda uchraydigan muammolar hamda ularni bartaraf etishning samarali usullari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Oila psixologiyasi psixologiya fanining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, oiladagi ruhiy jarayonlar, shaxslararo munosabatlar hamda oila a’zolarining psixologik xususiyatlarini o‘rganadi. Oila inson hayotidagi birinchi ijtimoiy muhit hisoblanib, unda insonning xarakteri, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va muloqot madaniyati shakllanadi. Shu sababli oiladagi psixologik muhit insonning keyingi hayot faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Psixolog olimlarning fikricha, oilaning asosiy vazifalaridan biri shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishdan iboratdir . Oilada mehr-oqibat, o‘zaro hurmat va ishonch mavjud bo‘lsa, bunday muhit insonning ruhiy barqarorligini ta’minlaydi. Aksincha, oiladagi doimiy nizolar, tushunmovchiliklar va hissiy sovuqlik inson psixikasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Oila psixologiyasi oilaviy munosabatlarning turli jihatlarini, jumladan, er-xotin o‘rtasidagi psixologik moslik, ota-ona va farzand munosabatlari, oiladagi liderlik, kommunikativ jarayonlar va nizolarni o‘rganadi. Ayniqsa, oiladagi hissiy yaqinlik va samimiy muloqot oilaning mustahkamligini ta’minlovchi asosiy omillar hisoblanadi. Er-xotin munosabatlari oilaning asosiy tayanchi hisoblanadi. Oliy ta’lim tizimida yoshlarni yetuk mutaxassis sifatida shakllantirish va ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlashda oila institutining, xususan, ota-onalarning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy ilmiy-pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning intellektual salohiyati hamda kasbiy motivatsiyasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri oilaviy muhit va ota-onaning pedagogik madaniyatiga bog‘liq.

Ota-ona rolini ilmiy-amaliy jihatdan bir necha asosiy yo‘nalishlarga ajratish mumkin:

Birinchidan, motivatsiya va kasbiy yo‘naltirish omili. Ota-onaning asosiy vazifalaridan biri farzandda bolalikdanoq uzluksiz ta’limga bo‘lgan ehtiyojni va mehnatsevarlik ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Farzandning individual-psixologik xususiyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda kasb tanlashiga imkoniyat yaratish, ularga o‘z istaklarini majburan o‘tkazmaslik kelajakda mutaxassisning o‘z sohasidan qoniqish hosil qilishida hal

qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, sotsial-psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmi. Ta’lim olish va keyinchalik ishga joylashish bosqichlari yuqori darajadagi ruhiy zo‘riqish hamda adaptatsiya jarayonlari bilan kechadi. Ota-ona tomonidan ko‘rsatiladigan emotsional barqarorlik, ishonch va rag‘batlantirish yoshlarning stressga chidamliligini oshiradi hamda muvaffaqiyatsizlik holatlarida konstruktiv qarorlar qabul qilishiga yordam beradi. Uchinchidan, resurs va sharoit ta’minoti. Oliy ta’lim jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni, balki qo‘shimcha amaliy ko‘nikmalarni (xorijiy tillarni o‘rganish, raqamli savodxonlik, kasbiy adabiyotlar bilan ishlash) talab etadi. Ota-onalarning ta’lim resurslariga investitsiya kiritishi va farzand uchun qulay o‘quv muhitini yaratib berishi ta’lim sifatining oshishiga va diqqatning to‘liq akademik rivojlanishga qaratilishiga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, ijtimoiylashuv va kasbiy etika shakllanishi. Xulosa qilib aytganda, Ota-onaning shaxsiy namunasi va oiladagi qadriyatlar tizimi yoshlarning kelajakdagi mehnat faoliyatida mas’uliyatlilik, halol mezonlar bo‘yicha ishlash va jamoada muloqot qilish ko‘nikmalarini belgilab beradi. Farzandga faqat oliy ma’lumot to‘g‘risidagi hujjatga ega bo‘lish emas, balki amaliy ko‘nikmalarni egallash va o‘z ustida uzluksiz ishlash zarurligini uqtirish ota-onaning tarbiyaviy funksiyasining muhim qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramova F. A. Insoniy m unosabatlar psixologiyasi. T.: «Shams ASA», 2005
2. G‘oziyev E. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
3. Karimova V. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
4. Shoumarov G‘. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2000.
5. Musurmonova O. Oila ma’naviyati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.